

*Д.С. Лаўрыновіч,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт кафедры ўсходнеславянскай
і расійскай гісторыі МДУ*

ВІЛЕНСКІЯ АКЦЫБРЫСТЫ І ІХ САЮЗНІКІ Ў ПАЧАТКУ ХХ ст.

Уводзіны. Партыя акцыбрыстаў з'яўлялася адной з найбольш моцных і ўплывовых у Расіі пачатку ХХ ст. У гістарычнай літаратуры параўнальна добра даследавана дзейнасць цэнтральных органаў «Саюза 17 кастрычніка» і яго думскай фракцыі. Гісторыя ж акцыбрысцкай перыферыі трапіла ў поле зроку вучоных параўнальна нядаўна. У працах В.В. Шэлахаева, які спецыяльна даследаваў гісторыю «Саюза 17 кастрычніка» ў перыяд Першай расійскай рэвалюцыі, аб акцыбрыстах у беларускіх губернях згадваецца толькі эпизадычна [1]. У сувязі з выбарамі і работай Дзяржаўнай думы I–IV скліканняў аб дзейнасці «Саюза 17 кастрычніка» пісалі М.А. Марцюхова і М.М. Забаўскі [2–3]. Некаторыя аспекты гісторыі акцыбрысцкай партыі ў Беларусі закрануты ў артыкуле Н.С. Сташкевіча [4]. Сувязі акцыбрыстаў з крайнімі манархістамі прааналізаваны ў манаграфіі К.М. Бандарэнка і Д.С. Лаўрыновіча [5]. Маецца спецыяльны артыкул аб «Саюзе 17 кастрычніка» ў «Энцыклапедыі гісторыі Беларусі» [6]. Тым не менш комплекснага, усебаковага даследавання дзейнасці гэтай партыі на тэрыторыі беларускіх губерняў не існуе.

Мэтай дадзенага артыкула з'яўляецца вывучэнне на прыкладзе Віленскай губерні працэсу фарміравання мясцовых аддзелаў «Саюза 17 кастрычніка», іх структуры, сацыяльнага і нацыянальнага складу, асаблівасцей ідэалогіі і тактыкі, узаемасувязей з цэнтральнымі партыйнымі органамі, выдавецкай работы, удзелу ў выбарах Дзяржаўнай думы.

Асноўная частка. Аддзел «Саюза 17 кастрычніка» ў Вільні быў адкрыты 4 снежня 1905 г.

[7, л. 4]. Яго кіраўніком быў начальнік матэрыяльнай службы Упраўлення Палескіх чыгунак інжынер Н.Ю. Мазон [8, л. 2]. 23 снежня таго ж года пад кіраўніцтвам судовага чыноўніка К.А. Кашкадамава ўтварыўся аддзел у Свянцяхнах [8, л. 9–10]. Акрамя таго, арганізацыя акцыбрыстаў аформіліся ў Вілейцы (старшыня – павятовы кіраўнік дваранства А.Н. Бараздзін) [8, л. 8 адв.; 9, л. 5] і, напэўна, у Маладзечне, адкуль у пачатку студзеня 1906 г. у ЦК прыйшоў запыт на партыйную літаратуру [8, л. 8]. Да акцыбрыстаў далучыўся і віленскі чыгуначны Канстытуцыйны суд, пазней пераўтвораны ў чыгуначны аддзел пад старшынствам чыноўніка Упраўлення Палескіх чыгунак А.А. Чаманскага [8, л. 20; 9, л. 71].

Сацыяльны склад арганізацыі «Саюза 17 кастрычніка» ў Віленскай губерні прыкметна адрозніваўся ад складу вялікарасійскіх аддзелаў партыі. Памешчыкаў у радах акцыбрыстаў было мала. Гэта тлумачыцца тым, што ў губерні дамінавалі землеўладальнікі-католікі, якія лічылі сябе, як правіла, палякамі. Таму ядро акцыбрысцкіх арганізацый складалі рускія чыноўнікі, служачыя, настаўнікі і прадстаўнікі праваслаўнага духавенства. На жаль, колькасць склад аддзелаў «Саюза 17 кастрычніка», за выключэннем Вілейскага, вызначыць не ўдалося. Па паведамленні А.Н. Бараздзіна, у Вілейцы было ўсяго 7 акцыбрыстаў [8, л. 8 адв.]. Напэўна, такімі ж нязначнымі сілы саюза былі ў Свянцяхнах і Маладзечне. Гэта пацвярджаецца тым, што Свянцянскі аддзел спыніў сваё існаванне 18 красавіка 1906 г., а інфармацыя аб дзейнасці акцыбрыстаў у Маладзечне перастала паступаць у ЦК

партыі яшчэ са студзеня таго ж года [8, л. 12]. Аб прыблізнай колькасці аддзела «Саюза 17 кастрычніка» ў Вільні дазваляюць меркаваць вынікі сходу рускіх выбаршчыкаў у сакавіку 1906 г. Тады за рэвалюцыю, прапанаваную акцыябрыстамі, прагаласавала 128 чалавек [10, с. 3]. Напэўна, прыкладна столькі ж членаў налічваў і мясцовы аддзел. Такім чынам, акцыябрысты не змаглі стаць масавай партыяй. Па сваёй колькасці яны прайгравалі сваім асноўным палітычным праціўнікам – кадэтам, сацыялістам, «краёўцам», польскім эндэкам і інш.

Імкнучыся прыцягнуць насельніцтва на свой бок, мясцовыя аддзелы «Саюза 17 кастрычніка» паспрабавалі разгарнуць маштабную прапагандысцкую дзейнасць. Так, акцыябрысты з Маладзечна запрасілі ў ЦК 3 тыс. экзэмпляраў заклікаў «О Государственной думе» і 2 тыс. экзэмпляраў заклікаў «Царское слово» [8, л. 8]. Аналагічны запыт у ЦК накіраваў і Віленскі аддзел [8, л. 2]. На свой бок «Саюз 17 кастрычніка» здолеў перацягнуць рэдактара «Віленскага весніка» В.А. Чумікава [11, с. 3].

У закліку мясцовыя акцыябрысты раскрылі свае бліжэйшыя задачы:

«1) Содействие всеми мерами неотложному проведению в жизнь конституционно-монархического строя на основаниях Манифеста 17 октября [1905 г. – Д.Л.]»

2) Борются всеми легальными и культурными мерами как с элементами мечтающими о возвращении к старому режиму, приведшему Россию на край гибели, так и крайними элементами, которые... насильственными действиями мешают проведению в жизнь великой реформы, играют на руку реакции» [8, л. 6].

На справе віленскія акцыябрысты змагаліся толькі з рэвалюцыйным рухам. Яны выпусцілі спецыяльны заклік, накіраваны супраць усеагульнай палітычнай забастоўкі» [8, л. 1]. Н.Ю. Мацон асабіста распаўсюджваў дадзены заклік на чыгунцы [12, с. 4].

Пазней пад уплывам акцыябрыстаў у Вільні быў утвораны Саюз рабочых для барацьбы з забастоўкамі [13, л. 1]. Ён спрабаваў пераканаць рабочых у тым, што забастоўкі прыносяць толькі шкоду і вядуць да росту беспрацоўя. Саюз заклікаў змірыцца з нізкай заробтнай платай і спадзявацца на будучыню [13, л. 2].

Рэвалюцыйнай ідэалогіі «Саюз 17 кастрычніка» супрацьпастаўляў свае праграмныя патрабаванні, прычым у шматнацыянальнай і поліканфесіянальнай Віленскай губерні некаторыя з іх атрымалі асобае, адрознае ад агульнарасійскага, гучанне. Асобую пазіцыю мясцовыя акцыябрысты займалі і на агульнарасійскіх форумах партыі.

8–12 лютага 1906 г. у Маскве адбыўся першы ўсерасійскі з'езд дэлегатаў «Саюза 17 кастрычні-

ка». На ім разгарэлася прынцыповая спрэчка паміж большасцю з'езда і беларускімі дэлегатамі па пытанні аб сістэме выбараў у Дзяржаўную думу. Ускраінная камісія, у якой пераважалі прадстаўнікі ад Паўночна-Заходняга краю, Польшчы і Прыбалтыкі, прапанавала дабіцца неадкладнага ўвядзення на заходніх ускарнах Расійскай імперыі сістэмы выбараў па нацыянальных кур'ях, у тым ліку стварэння асобнай кур'і для рускага (праваслаўнага) насельніцтва [14, с. 141]. Супраць гэтага выступілі левыя акцыябрысты, а таксама памяркоўныя дэлегаты, якія апасаліся, што патрабаванне асобнага прадстаўніцтва для рускага насельніцтва выкліча патрабаванні ў іншых народаў, а прапанова змяніць выбарчы закон адтэрмінуе скліканне Дзяржаўнай думы [14, с. 140, 158].

Пры актыўным удзеле віленскіх акцыябрыстаў пачаў утварацца Рускі ўскраінны саюз (РУС). 20 лютага 1906 г. у Вільні адбыўся з'езд апазіцыйных ЦК «Саюза 17 кастрычніка» прадстаўнікоў ускарнах аддзелаў Вільні, Мінска, Варшавы, Рыгі і Юр'ева. Прадстаўніком быў выбраны Н.Ю. Мацон [15, с. 3]. Галоўнымі тэмамі, якія абмяркоўваліся на з'ездзе, былі пытанні аб сістэме выбараў у народнае прадстаўніцтва і аб утварэнні асобага ўскраіннага «Саюза 17 кастрычніка». Дэлегаты рэзка раскрытыкавалі рашэнні першага акцыябрысцкага з'езда. У віну яму ставілася неразумнае этнічнае сітуацыі ў заходніх губернях Расійскай імперыі. «Люди центра России обыкновенно не знают хорошо истории Северо-Западного края, не понимают его настоящего положения», – пісала спачуваўшая акцыябрыстам газета «Белая Русь» [16, с. 1].

Сабраўшыся ў Вільні манархісты вырашылі паслаць дэлегацыю да Мікалая II для паднясення адраса з хадайніцтвам аб прадастаўленні рускаму народу права выбіраць асобных прадстаўнікоў у Дзяржаўную думу. Таксама дэлегаты вырашылі ўтварыць ускарнае саюз, у які змаглі б увайсці на правах аўтаноміі ўсе рускія краёвыя арганізацыі.

Ужо 26 лютага 1906 г. аддзелы «Саюза 17 кастрычніка», якія ўдзельнічалі ў з'ездзе, пачалі абмеркаванне праекта новай партыі. 2 сакавіка С.Ю. Вітэ была прадстаўлена запіска з патрабаваннем дапаўнення выбарчага закона ад 11 снежня 1905 г. На думку яе аўтараў, поўны адыход рускага ўскраіннага насельніцтва ад удзелу ў рабоце заканадаўчых палат з'яўляўся не толькі зусім несправядлівым парушэннем яго законных правоў, але і ўяўляў небяспеку з агульнарасійскага пункту гледжання, бо толькі рускія (праваслаўныя) заўсёды выступалі ў якасці прыміральнага боку ў міжнацыянальных канфліктах [17, л. 10–11].

9 сакавіка 1906 г. імператар прыняў дэлегацыю ад «русских людей из западных окраин», якая ўручыла яму чалабітную з патрабаваннем сістэмы выбараў па нацыянальных курых. У складзе дэлегацыі быў і прадстаўнік ад Вільні – інжынер Ф.Ф. Фідлер. Чалабітчыкі прапанавалі выдаць указ аб дадатковым выбранні ад беларускіх губерняў па аднаму «русскому члену Думы», а таксама настойвалі на павелічэнні колькасці рускіх прадстаўнікоў ад беларускіх губерняў і ў Дзяржаўным савеце [17, л. 11]. Па распараджэнні цара чалабітная перададзена на разгляд Асобай нарады пад кіраўніцтвам старшыні Дзяржсавета Д.М. Сольскага. Нарада, у прынцыпе адобрыла асноўныя ідэі, якія ўтрымліваліся ў чалабітнай, пастанавіла, аднак, што мяняць выбарчы закон напярэдадні адкрыцця Дзяржаўнай думы позна [18, с. 201].

Такім чынам, выбарчая кампанія скончылася для віленскіх акцябрыстаў паражэннем: ні адзін прадстаўнік «Саюза 17 кастрычніка» ў I Думу не прайшоў.

З пачаткам выбараў у II Дзяржаўную думу восенню 1906 г. акцябрысты актывізавалі работу па стварэнні асобай рускай ускраіннай партыі. 7–9 кастрычніка ў Вільні па ініцыятыве краёвай партыі «Паўночна-Заходняе Рускае Веча» адбыўся «съезд русских людей западных окраин», на які з'ехаліся манархісты з Мінска, Віцебска, Гродна, Коўна, Варшавы і Прыбалтыйскага краю. Пасяджэнні з'езда праходзілі ў памяшканні «Рускага схода». Старшынёй адзінагалосна быў выбраны лідэр Мінскага аддзела «Саюза 17 кастрычніка» Г.К. Шмідт [19, с. 548].

Дэлегаты пастанавілі ўзбудзіць новае хаданіцтва перад урадам аб дапаўненні выбарчага закона: «Для этого закон изменять не зачем. Пусть только население на окраинах будет разделено на курии; и от русских, поляков и евреев будут представители пропорционально их количеству, при чем, конечно, от каждого города или губернии должен быть русский, хотя бы среди населения было русских и менее 250 тыс. выбирающих» [19, с. 548]. Ідэя аб магчымасці блокаў на выбарах з палякамі і яўрэямі была адхілена. У выпадку адмовы Савета міністраў перагледзець выбарчы закон яны пагражалі акцыямі масавага пратэсту. У той жа час, на іх думку, «...присутствие в Государственной думе и Государственном совете, хотя бы и немногочисленных местных русских представителей имело бы огромное значение... Очевидно, только коренное русское население является истинным строителем своего государства и единственным носителем государственной идеи» [20, с. 648].

Для перадачы хаданіцтва ў чарговы раз была выбрана дэпутацыя. Старшыня Савета

міністраў П.А. Сталыпін уважліва аднёсся да хаданіцтва і паабяцаў у будучыні дабіцца ад Мікалая II даравання заходнім ускраінам дадатковага прадстаўніцтва [21, с. 658].

У студзені 1907 г. віленскі губернатар зацвердзіў статут Рускага ўскраіннага саюза. Сярод заснавальнікаў і часовых членаў ЦК РУС быў і Н.Ю. Мацон [22, с. 174]. Санкт-Пецярбургскі штотыднёвік «Окраины России», які выдаваў прафесар П.А. Кулакоўскі, так ахарактарызаваў новую арганізацыю: «Этот “Окраинный союз” поддерживается, главным образом, людьми, стоящими на принципах провозглашенных манифестом 17 октября 1905 г., почему даже некоторые из возникших было политических русских партий называли себя “партиями на началах 17 октября”, в отличие от “партии 17 октября”, казавшейся им ненациональной и непонимающей задач и положения русских людей на западных окраинах» [23, с. 86]. Тым самым Кулакоўскі падкрэсліў прынцыпова розныя падыходы да рашэння нацыянальнага пытання на заходніх ускраінах паміж ЦК «Саюза 17 кастрычніка» і мясцовымі акцябрыстамі.

Між тым выбарчая кампанія ў II Дзяржаўную думу зноў скончылася іх паражэннем у Віленскай губерні.

Не здолеўшы правесці ў дэпутаты ніводнага свайго прадстаўніка, мясцовыя акцябрысты паступова згортаюць сваю дзейнасць. У 1909 г. яны яшчэ прымалі ўдзел у рабоце чарговага ўсерасійскага з'езда «Саюза 17 кастрычніка». На яго прыехаў і старшыня саюзага акцябрыстам віленскага «Беларускага таварыства» Л.М. Саланевіч. На пасяджэнні камісіі па мясцовым самакіраванні ён, ахарактарызуючы панаваўшы ў заходніх губернях антаганізм паміж беларусамі, палякамі і яўрэямі, падкрэсліў, што толькі ад «Саюза 17 кастрычніка» насельніцтва краю чакае абароны сваіх інтарэсаў. Саланевіч адзначыў, што ў задачу акцябрыстаў павінны ўвайсці клопаты аб падтрымцы нацыянальных, рэлігійных і эканамічных інтарэсаў беларусаў, бо ўрадавых мерапрыемстваў «уже недостаточно». Толькі павышэнне культурнага ўзроўню, на яго думку, магло абудзіць нацыянальную самасвядомасць у мільёнах беларускага насельніцтва [24, с. 112]. Беларусы жа Саланевіч разглядаў як частку рускага суперэтнасу.

Аднак выступленне ўскраіннага дэлегата не сустрэла разумення з боку акцябрысцкага кіраўніцтва. Старшыня ЦК А.І. Гучкоў заявіў, што «Саюз 17 кастрычніка» як прагрэсіўная партыя адстойвае ідэю цягнімасці [24, с. 119].

Такім чынам, пазіцыя лідэраў акцябрызму ва ўскраінным пытанні адштурхоўвала нешматлікіх прыхільнікаў партыі ў Беларусі. Пас-

ля з'езда прозвішчы старшынь аддзелаў саюза ў Вільні (Н.Ю. Мацона) і Вілейцы (А.Н. Барздзіна) былі выкрэслены са спісаў аддзелаў партыі акцябрыстаў [9, л. 14, 78]. У 1911 г. пераехаў у Гродна і перайшоў ва Усерасійскі нацыянальны саюз Л.М. Саланевіч. Акцябрысты ў Віленскай губерні сыходзяць з гістарычнай сцэны.

Заклучэнне. Па пытаннях дзейнасці «Саюза 17 кастрычніка» можна зрабіць наступныя вывады: па-першае, аддзелы партыі былі нешматлікімі, вядучую ролю ў іх адыгрывалі гарадская інтэлігенцыя і чыноўнікі, прадстаўніцтва ж буйных землеўладальнікаў і буржуазіі было нязначным; па-другое, мясцовыя акцябрысты адрозніваліся большым кансерватызмам, асабліва па нацыянальных пытаннях, што тлумачылася поліэтнічным і шматканфесіянальным складам насельніцтва Віленскай губерні; па-трэцяе, «Саюзу 17 кастрычніка», нягледзчы на падтрымку ўлад, не ўдалося павесці за сабой народныя масы, у выніку акцябрысты вымушаны былі шукаць сабе саюзнікаў справа, што прывяло да стварэння Рускага ўскраінага саюза; па-чацвёртае, у паслярэвалюцыйны перыяд паглыбляецца разыходжанне паміж Віленскім аддзелам «Саюза 17 кастрычніка», звязанымі з ім арганізацыямі і ЦК, якое завяршылася распадам акцябрысцкай перыферыі.

ЛІТАРАТУРА І КРЫНІЦЫ

1. Шелохаев, В.В. Партия октябристов в период первой российской революции / В.В. Шелохаев. – М.: Наука, 1987. – 160 с.
2. Мартюхова, М.А. На переломе революции: Общественно-политическое движение в Белоруссии в связи с учреждением Государственной думы в России (август 1905 – июль 1906 г.) / М.А. Мартюхова. – Минск: Наука и техника, 1986. – 141 с.
3. Забаўскі, М.М. Расійская Дзяржаўная дума ў грамадска-палітычным жыцці Беларусі (1906–1917 гг.) / М.М. Забаўскі. – Мінск: БДПУ, 1999. – 212 с.
4. Сташкевіч, М.С. Перадумовы і працэс стварэння палітычных партый на Беларусі (канец XIX ст. – люты 1917 г.) / М.С. Сташкевіч // Беларускі гістарычны часопіс. – 1999. – № 3. – С. 18–23.
5. Бондаренко, К.М. Русские и белорусские монархисты в начале XX века / К.М. Бондаренко, Д.С. Лавринович. – Могилев: МГУ им. А.А. Кулешова, 2003. – 212 с.
6. Бандарэнка, К.М. Акцябрысты / К.М. Бандарэнка, М.А. Марцюхова // Энциклапедыя гісторыі Беларусі. – Мінск: БелЭн, 1993. – Т. 1. – С. 95–96.
7. «Союз 17 октября» // Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). – Фонд 102. – Особый отдел. – 1905 г. – Оп. 233. – Д. 999. – Ч. 68.
8. Переписка ЦК «Союза 17 октября» по Виленской губернии (1905–1906 гг.) // ГАРФ. – Фонд 115. – Оп. 1. – Д. 58.
9. Списки отделов «Союза 17 октября» (1906–1912 гг.) // ГАРФ. – Фонд 115. – Оп. 1. – Д. 6.
10. Собрание русских избирателей // Новая заря. – 1906. – 21 марта. – С. 3.
11. Объединенное собрание «Союза 17 октября» и «Северо-Западного Русского Веча» // Новая заря. – 1906. – 29 янв. – С. 3.
12. Дневник // Новая заря. – 1906. – 3 янв. – С. 4.
13. Союз рабочих для борьбы с забастовками (1906 г.) // ГАРФ. – Фонд 102. – Особый отдел. – 1906 г. – Оп. 234. – Д. 5. – Ч. 15. – Л. А.
14. Партия «Союз 17 октября». Протоколы съездов, конференций и заседаний ЦК. В 2 т. / редкол.: В.В. Шелохаев (отв. ред.) и др. – М.: РОССПЭН, 1996. – Т. 1. Протоколы съездов и заседаний ЦК. 1905–1907 гг. / сост. Д.Б. Павлов. – 408 с.
15. М. Общее собрание Виленского Отдела союза 17 октября // Белая Русь. – 1906. – 22 февр. – С. 3.
16. Вечевик. 21 февраля 1906 г., Вильна // Белая Русь. – 1906. – 22 февр. – С. 1.
17. О разрешении выборов от русского населения на окраинах отдельных представителей в Государственную думу (1906 г.) // Российский государственный исторический архив. – Фонд 1327. – Оп. 2. – Д. 36.
18. Циунчук, Р.А. Государственная дума имперской России: проявление этноконфессиональных интересов и формирование новых национальных элит / Р.А. Циунчук // Исторические записки. 4 (122). – М.: Наука, 2001. – С. 192–254.
19. Обзорные события и окраинная жизнь. Вильна // Окраины России. – 1906. – 15 окт. – С. 548.
20. Хроника // Окраины России. – 1906. – 19 нояб. – С. 648.
21. Обзорные события и окраинная жизнь // Окраины России. – 1906. – 26 нояб. – С. 658.
22. Обзорные события и окраинная жизнь. Из Вильны // Окраины России. – 1907. – 17 марта. – С. 174.
23. П.К. Перед выборами // Окраины России. – 1907. – 10 февр. – С. 86.
24. Партия «Союз 17 октября». Протоколы съездов, конференций и заседаний ЦК. В 2 т. / редкол.: В.В. Шелохаев (отв. ред.) [и др.]. – М.: РОССПЭН, 2000. – Т. 2. Протоколы III съезда, конференций и заседаний ЦК. 1907–1915 гг. / сост. Д.Б. Павлов. – 512 с.

SUMMARY

The article examines the process of formation of local departments of «The October, 17 Union», their structure, social and national composition, peculiarities of ideology and tactics, interconnections with central party bodies, publishing activities as well as their participation in the State Dumas elections. The author uses the example of Vilno gubernia. The quantitative composition of the Octobrist's organization was not big. Mainly the representatives of the local authorities and city intelligentsia belonged to them.